

Over 8.000 menneskekranier fra ofre for Khmer Rouge ligger ved Choeng Ek-folkemordsmuseet i udkanten af Phnom Penh. Foto: AP

FAKTA

Retsopgøret

→ Det kombinerede FN-Cambodja-tribunal ECCC (Extraordinary Chambers of the Courts of Cambodia) vil rettsforfølge en håndfuld ledere fra De Røde Khmerer.

→ Lederen af S-21, Kang Kek Ieu, samt broder "Broder nummer to", Nuon Chea, er allerede sigtet for forbrydelser mod menneskeheden. Den tidligere udenrigsminister Ieng Sary og tidligere socialminister Ieng Thirith er også anholdt og skal for tribunallet.

→ Gennembruddet kommer, efter at FN og Cambodja har skændes om formen for tribunallet i mere end et årti. Retssagen forventes at starte i 2008. Pol Pot selv døde i junglen i 1988 - efter sigende af naturlige årsager.

De Røde Khmerer

→ I jagten på kommunistiske Vietcong smed amerikanerne i årene 1969-73 en halv million ton bomber over cambodjanske landsbyer og dræbte mellem 50.000 og 100.000 civile. I denne tid rekrutterede De Røde Khmerer under Pol Pots ledelse soldater til revolutionen mod den USA-venlige Lon Nol-regering. Efter magt- overtagelsen installerede Pol Pot et morderisk regime, der i 1975-79 henrettede, udsultede og pinte 1,7 mio. mennesker til døde.

Prak Khan

→ I begyndelsen af 1970'erne droppede Prak Khan ud af skolen for at slutte sig til Pol Pot og kampen mod "imperialisterne og deres lakajer". I S-21 fik han ansvaret for at tvinge tilståelser ud af de fanger, der ikke bukkede under for den "milde" tortur. Hos Det Cambodjanske Dokumentationscenter, der har samlet bevismateriale til de forestående retssager, findes der 32 tilståelser fra fanger i S-21, som er blevet forhørt af Prak Khan. Sandsynligvis tog han sig af langt flere.

»Jeg købte for 400.000 riel bananer, men nu er der nogle andre banansælgere her, der sælger til en lavere pris end købsprisen,« sagde han.

Men det forekommer mig underligt at skulle betale Prak Khan. Han har selv sagt, at verden skal vide, hvad der skete i S-21, og at det er derfor, han står frem. Men handler det alligevel bare om penge? Khan får 10 dollars som kompensation for den tid, han ellers ville have brugt på at sælge bananer. Men han er ikke tilfreds og vil have flere penge. Jeg afviser og sætter mig ind i bilen. I bagruden kan jeg se mørket spise af Khan, og som han går der og langsomt fader ud, ligner han mest af alt et genfærd, der for et kort øjeblik har været på besøg i verden, men som nu returnerer til de døde.

Jeg tager tilbage til S-21. I gårdhaven står det torturinstrument, Prak Khan sagde var en løgn. Hvorfor denne præcision, denne ligegyldige detalje, sammenlignet med alle disse menneskers død? Sandheden er afgørende for ham, når det handler om torturinstrumenternes position, men når det kommer til at erkende, at de ofre, han tæskede, var uskyldige, så bliver sandheden ikke mere værd end støv. Akkurat som de mennesker, der blev opløst og forsvandt fra S-21.

indblik@jp.dk

man ikke sidde tæt på hende, og døren skulle være åben,« siger torturbødleren.

I S-21 levede mændene som i et buddhistisk kloster; der blev prædikeret total afholdenhed. Alligevel skete der misbrug. En ansat voldtog sit offer, husker Prak Khan, men han blev afsløret og kastede sig selv ud fra 3. sal. Manden døde dog ikke af faldet, og de andre vagter lagde ham i lænker. Først da han havde afleveret en skriftlig tilståelse, måtte han dø.

Forbryder eller offer

Prak Khan erkender i dag, at De Røde Khmerers regime var forkert. Når han skal udtrykke sine følelser over for kommunistlederne, så er 'had' det nærmeste ord.

»De prøvede at overbevise os om, at det var et godt samfund, men det var det ikke. Det var et absolut regime, hvor fjenden blev dræbt, bare han bæk en lille fejl. Landsbylederen kunne sige, at den og den skulle dræbes, og så blev de myrdet. Der var heller ingen markeder, ingen biler, intet tøj, kun det sortfarvede,« siger Prak Khan og hvier fast i min sorte polo, inden han fortsætter:

»Hvis vi skulle nogen steder, skulle vi gå en hel dag. De sagde, at der ikke var nogen sociale klasser og intet ejerskab, ingen halskæder eller ure, ingen sko, kun flip-floppere. To skåle med ris skulle deles mellem mange mennesker. Det var et grusomt regime, og i dag hader jeg kommunisterne. Dem alle sammen.«

Prak Khan vil vidne under den forestående retssag mod lederne af De Røde Khmerer, men han vil ikke møde op i retten, for han frygter, at ofrenes familier vil hævne sig. I stedet vil torturbødleren klare det over telefonen.

»Jeg føler lettelse, når jeg snakker om det, der skete. Når jeg ikke taler om det, så bliver mit hoved tungt og uklart. Jeg mener, at det er min pligt at vidne. Det er det sidste, jeg skal gøre, før jeg kan få ro. Jeg vil gøre den næste generation opmærksom på, hvad der skete.«

Det er især stemmerne fra S-21, der ikke vil forlade ham.

»Fangerne råbte "åh, henret mig ikke! Mor hjælp mig!", når jeg torturerede dem. Det er stadig ekstremt uvirkeligt for mig,« siger han.

Selv er Prak Khan i tvivl om, hvor

han skal placere sig selv. Som offer for en syg revolution eller som forbryder?

»Du kan sige, at jeg kan være forbryder, men jeg kan også være offer. Det må retten afgøre. Tidligere var jeg bekymret over, om jeg ville få en straf, men nu føler jeg ingenting længere. Jeg var jo bare en lille myr,« siger Prak Khan om sin rolle i Pol Pots regime.

Han mener selv, at halvdelen af lederne bør straffes - de mest magtfulde - mens resten skal have amnesti, så Cambodja kan komme videre.

Dit liv er intet tab

Jeg spørger min chauffør, om han køber, at Prak Khan ikke havde noget valg. Stort set alle cambodjanere mistede familiemedlemmer under rædselsregimet, og derfor har de også følelser med i spillet.

»Det er rigtigt, at hvis du ikke gjorde, som de sagde, så slog de dig ihjel,« siger han.

Andre er ikke enige i at frikende bødlerne. Jeg har talt med en af overleverne fra S-21, der siger, at Prak Khan må have været en vigtig person for kommunistpartiet, siden han var torturbødler i S-21. Han beskriver Kahn som »et ondt menneske.«

På vej ud af skoven forklarer Prak Khan mig om et torturredskab, der er udstillet forkert i S-21. Fængslet er i dag et folkemordsmuseum. Det er en form for galge, hvor fangen blev hængt op i benene. Ved hjælp af et tov blev ofrets hoved derpå dyppet i en krukke med beskidt vand og afføring.

Jeg vil korrigerer noget i S-21. Der, hvor de har bygget gårdhaven, er der to pæle og en krukke til at torturere fangerne med. Men det er ikke sandt, at det stod der. Det var ikke tilladt at torturere folk i det område, for skrigene ville kunne høres af naboerne. Tror du på dem, når de siger, at det var et torturumråde?»

Han kigger mig en sjælden gang direkte ind i øjnene.

»Tror du på dem? Tror du på dem?« spørger han igen.

Da vi lidt efter siger farvel, vil Prak Khan ikke trykke min hånd, for han har fået penge for den tid, han har brugt på interviewet. Khan har tidligere fortalt, at hans bananforretning ikke kører godt. Familien lever på et eksistensminimum.

Nogle af de fanger, der døde i S-21 fængslet, hvor De røde khmerer var omhyggelige med at fotografere og arkivere deres ofre. Foto: Jens Erik Rasmussen

Vinterlig solopgang ved Falling Kirke syd for Odder. Vi går lysere tider i møde. Foto: Carsten Ingemann

Hul igennem

Ovenlys: Dagen er allerede tiltaget med seks sekunder. Nogle fejrer lysets tilbagekomst med mjød og soldans, andre pudser bare deres stuevinduer, mens andre igen køber en bil med soltag eller en avanceret dagslystunnel til badeværelset.

AF STIG OLESEN

Det er årets korteste søndag, men det slipper den selvfølgelig ikke godt fra.

Allerede i går Morges klokken 7.08, mens de fleste af os sov, passerede Solen det laveste punkt på sin bane over himlen, og i dag søndag er allerede ca. seks sekunder længere end i går lørdag.

Det går den rigtige vej, siger vi og nikker opmuntrende til hinanden i vintermørket.

For ganske diskret bliver der i de kommende måneder drejet på den store, himmelske lyskontakt, så vi lige så stille kan flytte os fra kontorlysets sølle ca. 250 lux til det livgivende udedørsbrusebad på 100.000 lux på en rigtig solrig sommerdag.

Lysets genkomst festligholdes naturligvis på nærmest orgiastisk vis ude på vintermørke forposter som Murmansk, Kiruna og Angmagssalik, men også de stadig flere danske Asa-dyrkere har skabt tradition for at markere vintersolhverv med sang og tunge retter fra den nordiske mytologi.

Det drejer sig således om ovenlys i bredeste betydning, som det for eksempel afspejler sig i det tidlige forårs store efterspørgsel på biler med soltag. Tidligere havde lugen i taget først og fremmest betydning for ventilationen og temperaturen i kabinen, men denne opgave er i de fleste biler for længst overtaget af klimaanlægget, så i dag skyldes soltagets udbredte popularitet de ca. 30 procent ekstra dagslys, som det traditionelt tilfører chauffør og passagerer.

Men dagslys er også et byggemateriale, der kan bøjes og transporteres til tidligere totalt mørklagte rum. Lige nu er det således højsæson for at installere én af de nye lystunneler, der kan flytte det eftertragtede dagslys fra en flad glasinstallation på taget via en højreflekterende og bøjelig tunnel til for eksempel en mørk gang, en garderobe eller et badeværelse.

Man kan sige, at konstruktionen er en slags omvendt emhætte beregnet til dagslys.

Specielt ejere af parcelhuse fra 1970'erne føler i øjeblikket behov for at få badeværelset eller pistolgangen midt i huset tilført noget dagslys, og er der ikke mulighed for et traditionelt ovenlysvindue, kan løsningen være en op til seks meter lang lystunnel, som på en skyfri sommerdag ifølge producenten Velux kan levere dagslys svarende til 15 60 W-pærer.

Og de fleste af os er nu pæneste i dagslys, både udvendigt og indvendigt.

Lys og stoffer

Siden 1985 har det været almindeligt kendt, at vores velbefindende i stor udstrækning styres af den lille lyspåvirkelige kirtel *nucleus suprachiasmaticus*, der sidder centralt placeret i skæringspunktet mellem de to synsnerver, hvorfra den blandt andet regulerer vores kropstemperatur og produktion af søvn- og humørregulerende stoffer som melatonin og serotonin.

Evnen til koncentration styres også at have noget med denne knappenåls-kirtel at gøre, og i en tid fyldt med Pisa-målinger er det værd at bemærke, at den amerikanske arkitekt og forsker Lisa Heschong i en undersøgelse af 9.000 børn konstaterede, at elever, der til dagligt bliver undervist under gode dagslysforhold læser over 20 procent bedre end elever, der ikke havde samme adgang til naturligt lys.

Hvor mange danskere, der lider af vinterdepression, ved ingen præcist. Mange behandlere taler om fem procent eller 250.000, mens flere psykiatere mener, at det højst drejer sig om tre procent.

Men i tusindvis af danskere sidder hver morgen på denne årstid foran en lampe på 10.000 lux og føler, at de får det lidt bedre. Andre følger sovnerforskeres råd og holder vinterdepressionen på afstand ved at sove en halv time længere hver nat.

Den årstidsbestemte nedtrykthed er på vores halvkugle stort set kun diagnosticeret nord for 27. breddegrad, men i modsætning til tidligere antagelser, ser der ikke nødvendigvis mørkere ud inde i hovederne, jo længere man kommer mod nord.

For eksempel viser nye undersøgelser, at udbredelsen

af vinterdepression er lige høj i Danmark og Grønland. Den norske psykiater Vidje Hansen kalder mørketidsdepression for »en amerikansk opfindelse« og har efter sammenligninger af borgernes humør i Tromsø i Norge og Ferrara i Italien fremsat den teori, at det i virkeligheden er kulde og nedbør, der gør os nedtrykte om vinteren.

Men det forhindrer ikke danskerne i fortsat at være en befolkning af lyssøgende missiler, og det er sikkert ikke tilfældigt, at vi ud over unikke produkter som remoulade, sangskjulere og antabus også har skænket verden ovenlysvinduet.

Åbninger mod himlen

Velux er i dag med ca. 9.000 ansatte verdens førende producent af den slags åbninger mod himlen, men i virksomheden ser man også det naturlige lys som ét vigtigt arkitektonisk byggemateriale. I hovedkvarteret i Hørsholm udstilles lige nu resultatet af et projekt fra Arkitektur- og Designhøjskolen i Oslo, hvor de studerende har konstrueret 11 såkaldte dagslysmaskiner, der kan fange, transformere og forme dagslyset til rumlige figurer.

Hvor vi i dag normalt kun lægger mærke til en solstråle, når stuens støv danser afslørende i den, så vil dagslyset i fremtiden kunne modelleres og designes præcist efter kundens ønske.

Men allerede i dag kan vi altså nyde seks sekunder mere af den ægte, uforgydede vare end i går. Og på næste søndag vil der være fire minutter og 29 sekunder mere at sende gennem vores hjerens indbyggede dagslystunnel. Bevar pessimismen, hvem der kan.

stig.olesen@jp.dk

Eksempler på hvordan Velux vil føre dagslys ind i de mørkeste afkroge af danske hjem. Tegning: Velux

DAGLYS

- Bygningsreglementet kræver dagslys ved arbejdspladser.
- Hippokrates skrev 400. f.v.t. om lysets helbredende virkning.
- Dagslys opdeles i sollys, himmellys og reflekteret dagslys.
- I overskyet vejr er der kun blødt, ensartet himmellys.
- På en overskyet vinterdag er lysets styrke ca. 7.500 lux.
- Direkte sommersollys giver ca. 100.000 lux.
- Danskere tilbringer kun 10 procent af deres liv i fuldt dagslys.
- En dagslystunnel koster mellem 2.300 og 3.300 kroner.